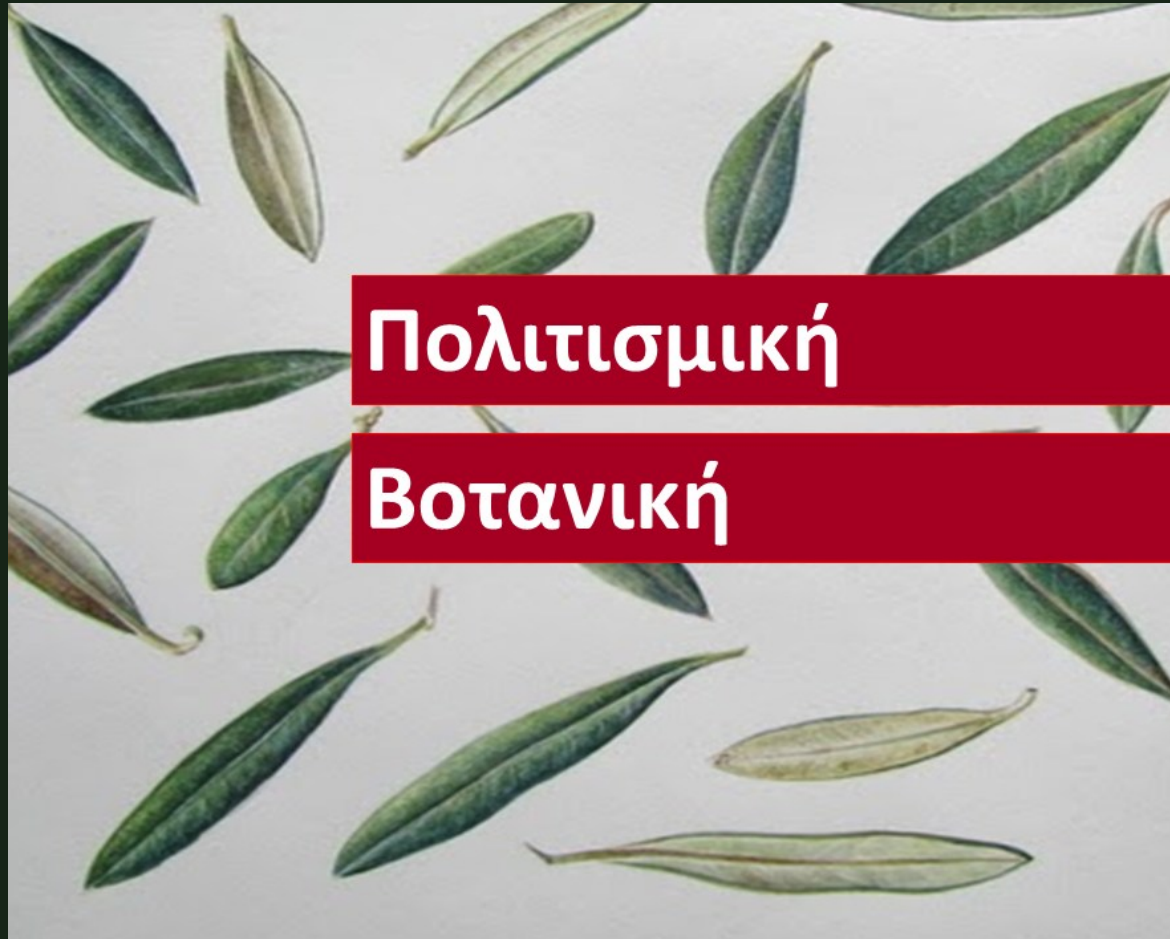

[html https://culturalbotany.cce.uoa.gr/](https://culturalbotany.cce.uoa.gr/)

ΚΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ. Κέντρο Δια Βίου Μάθησης

Πολιτισμική

Βοτανική

Πολιτισμική Βοτανική

Σοφία Θ. Ριζοπούλου

Ομότιμη Καθηγήτρια
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Τμήμα Βιολογίας

e-mail srhizop@biol.uoa.gr

<http://publicationslist.org/sophia.rhizopoulou>

Περιεχόμενα του ΚΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ.

Διδακτική Ενότητα Α. **Φυτά σε αρχαία ελληνικά κείμενα**

1. Φυτά στο έργο του Θεοφράστου
2. Φυτά σε Κώδικες του Διοσκουρίδη
3. Φυτά αρχαιολογικών χώρων

Διδακτική Ενότητα Β. **Ποικιλότητα των φυτών σε φημισμένες εκδόσεις**

1. Η μνημειώδης έκδοση Flora Graeca Sibthoriana (19^{ος} αιώνας)
2. Φυτά στο έργο του Θερβάντες και του Σαίξπηρ (16^{ος} αιώνας)
3. Το φημισμένο βιβλίο "Hypnerotomachia Poliphili" (15^{ος} αιώνας)

Περιεχόμενα, ενδεικτικά

Διδακτική Ενότητα Γ. Συμβολικά φυτά

1. Ολυμπιακοί αγώνες
2. Κήπος αρετών

Διδακτική Ενότητα Δ. Εργαστήρια της φύσης

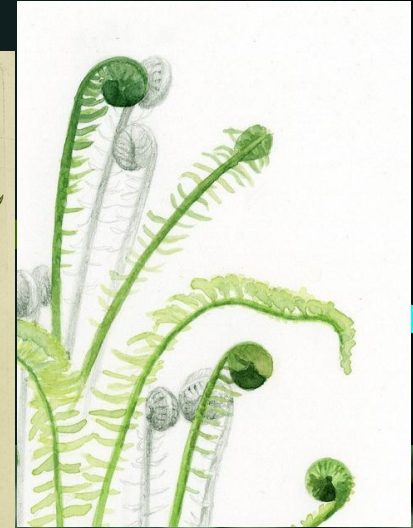
1. Φυτά και Βιομιμητική
2. Ιερός λωτός

Διδακτική Ενότητα Ε. Πολιτισμική Βοτανική ως Μόρφωση, Παιδεία, Αναψυχή

1. Ο ρόλος των βοτανικών κήπων
2. Από τη γαρδένια στο Πήλιο στην άγρια γαρυφαλλιά στη Σέριφο

τα φυτά ήταν εκεί

η χλωρίδα προϋπάρχει της εμφάνισης του ανθρώπου στη Γη κατά εκατομμύρια χρόνια

Ερωτήσεις

Ποιοί γνωρίζουν τα φυτά;
Ποιές ιδιότητες έχουν;
Πως θα εξηγήσουν σε άλλους;
Γιατί να εξηγήσουν;
Με περιγραφές;
Με ονόματα;
Τα ονόματα από που προέρχονται;

Ο πολιτισμός των φυτών αποκαλύπτεται

Ξαναδιαβάζοντας κείμενα,
βλέποντας ξανά εικόνες του παρελθόντος,
επανα-προσεγγίζοντας και επανεξετάζονται πτυχές
φυσικής ιστορίας,

(φύση, κλίμα, βίος, επιστήμη, τέχνη)

Φυτά Αρχαίων κειμένων επανέρχονται διαχρονικά

Στα κείμενα του **Ομήρου** αναφέρονται 90 taxa φυτών (8^{ος} αι. π.Χ.)

Στο έργο του **Ιπποκράτη** (460 - 370 π.Χ.) αναφέρονται 240 θεραπευτικά φυτά.

Στο έργο του **Θεοφράστου** (4^{ος} αι. π.Χ.) περιγράφονται 550 φυτά

Στο έργο του **Διοσκουρίδη** (1^{ος} αι. μ.Χ.) περιγράφονται 600 φυτά.

Παρατηρώντας την εποχικότητα σε Αρχαιολογικούς χώρους

Φυτά χρησιμοποιήθηκαν για να φτιάξουν στεφάνια για νικητές, γιρλάντες σε γιορτές.

Με ποια κριτήρια;

- **Φυτά που ήταν τριγύρω τους, στο περιβάλλον**
- **Εποχικότητα Φαινότυπος**
- **Με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά**

- **Αυτοφυή**
- **Αείφυλλα**
- **Ανθεκτικά**
- **Βαθύρριζα**
- **Αρωματικά**
- **Έγχρωμα**

Συμβολικά Φυτά των Ολυμπιακών αγώνων

Αννέτα Ρίζου
Σοφία Ριζοπούλου

Συμβολικά φυτά των Ολυμπιακών Αγώνων

βιβλιοπωλείον της ΕΣΤΙΑΣ

和平的橄榄树，公正的月桂树，光荣的棕榈树……
一个个具有灵性与神力的植物，
激发着人们对改变形态、对教育、对运动、对进取、对参与、对胜利的渴望。

橄榄·月桂·棕榈树

奥林匹克运动象征植物

(希腊)阿内塔·丽祖 索菲娅·丽佐布卢 著
朱圣鹏、王小英 译

ΣΥΜΒΟΛΙΚΑ ΦΥΤΑ ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ
ΑΓΩΝΩΝ

三尺书架

02

ΣΥΜΒΟΛΙΚΑ ΦΥΤΑ ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ

北京人民美术出版社

**Φυτά σε ανώνυμο
Βυζαντινό χειρόγραφο
σχετίζονται με αρετές**

έναν κήπος αρετών σ' ένα Βυζαντινό χειρόγραφο (στην Οξφόρδη)

Ανώνυμο, ελληνικό χειρόγραφο (12ου-13ου αι.
μ.Χ.)

αναφέρεται στη διεθνή βιβλιογραφία με τους
τίτλους

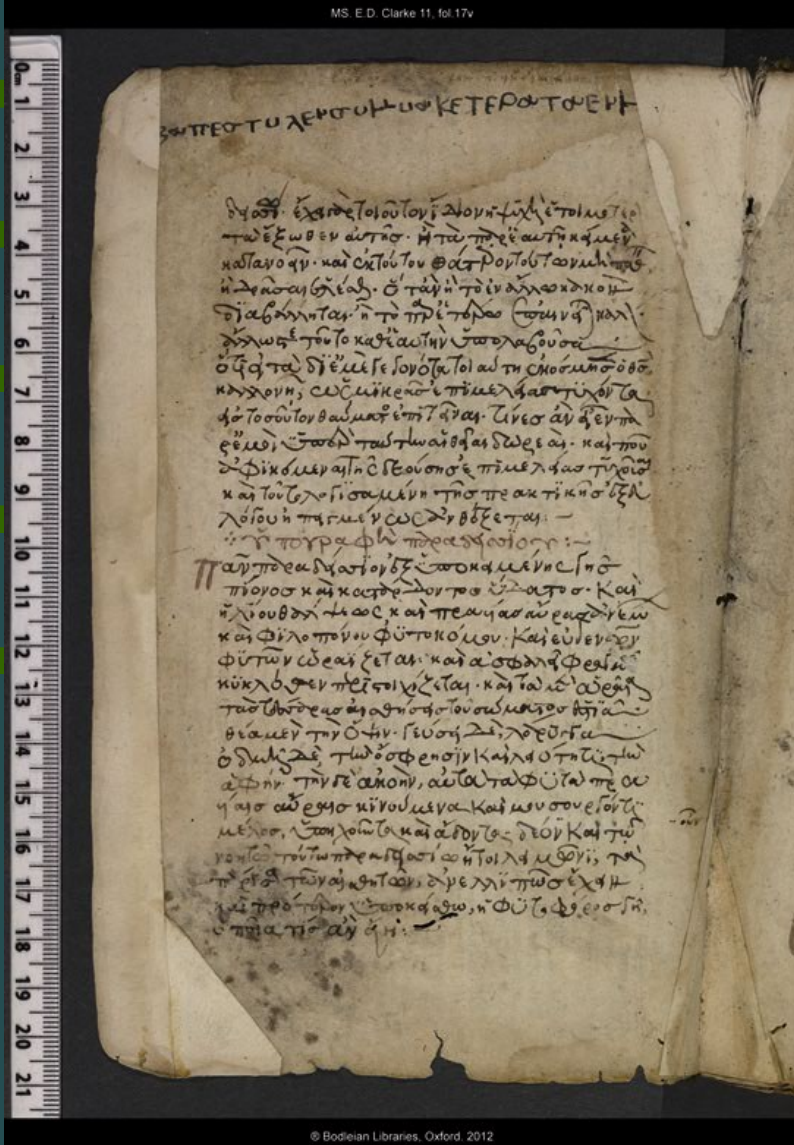
«symbolic garden»
(**συμβολικός κήπος**)

και

«the symbolic paradise»

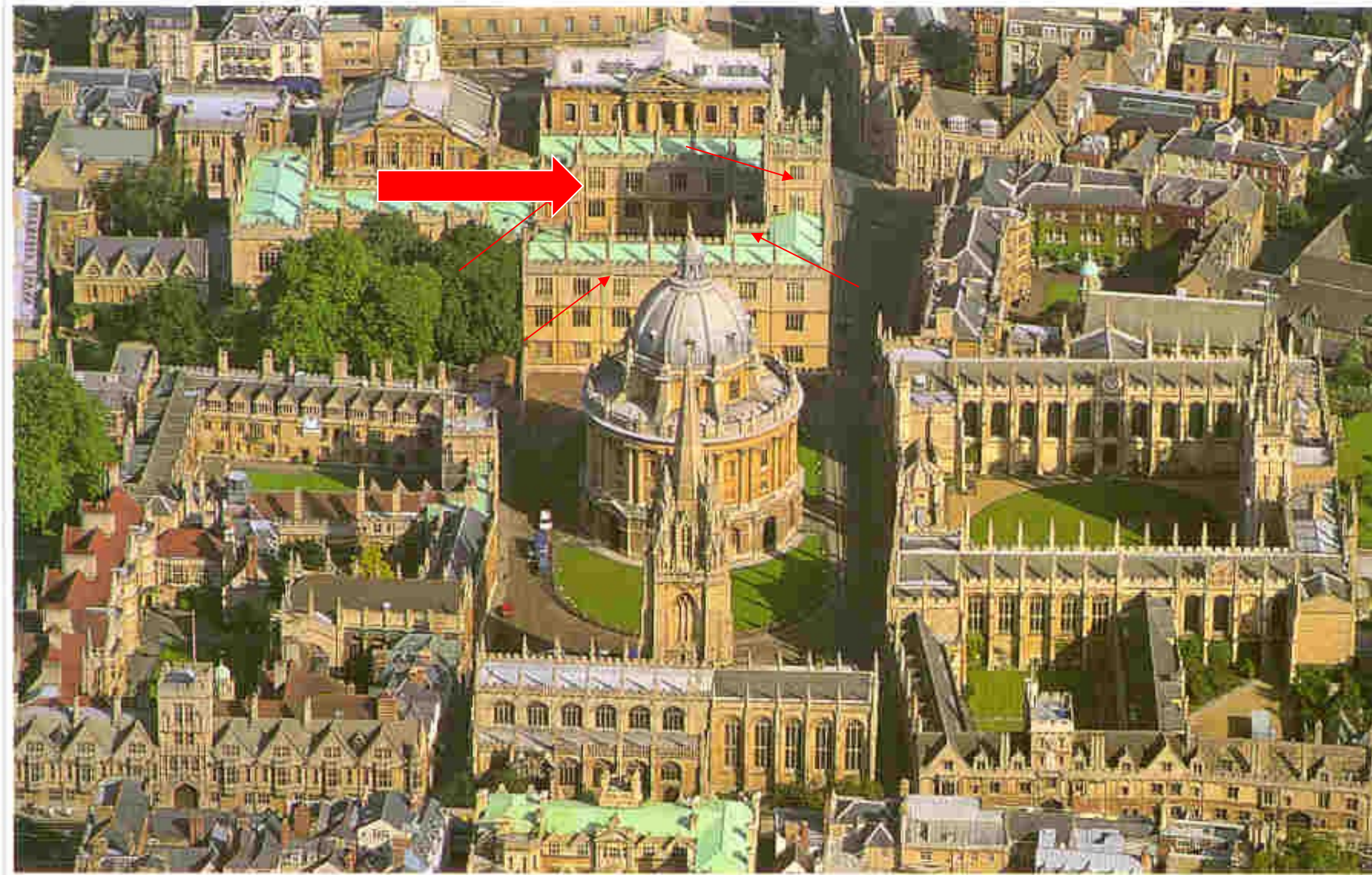
Βυζαντινὸ χειρόγραφο

MS. E.D. Clarke 11, fol. 17v

Το κείμενο αναφέρεται σε **14** φυτά που σχετίζονται με αρετές δίνονται πληροφορίες για τη ζωή των φυτών και διαδίδονται υπόνοιες για τη ζωή των ανθρώπων.

14 φυτά, που αναπτύσσονται στο Μεσογειακό τοπίο, περιγράφονται και υποστηρίζουν αρετές που θα έπρεπε να έχουν οι άνθρωποι

Στο Βυζαντινό χειρόγραφο του 13^{ου} αιώνα Προπύλαια δέντρα

Σύμβολα εγκράτειας

Κυπαρίσσι, Κέδρος και
Πεύκο

οι καρποί
τους δεν
είναι
εδώδιμοι

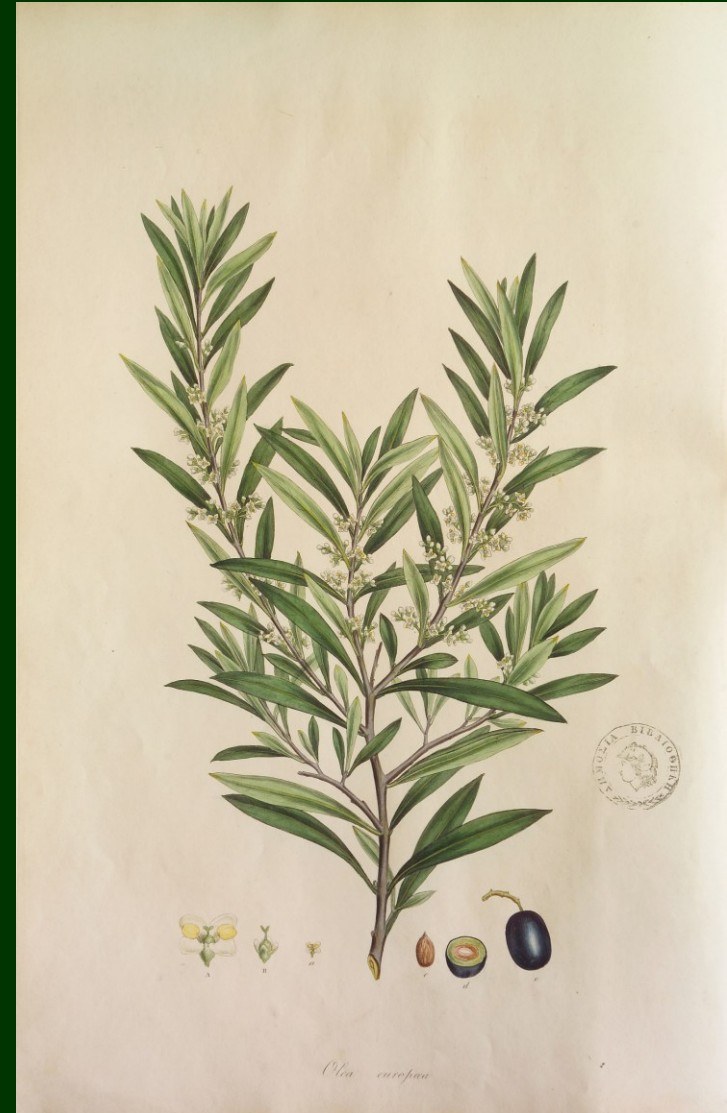
Olea europaea ελιά

Σύμβολο:
Ελεημοσύνη
Έλεος

Συμβολισμός διαχρονικά:
Νίκη
Ειρήνη

Η σημαία του
ΟΗΕ

Κόκκινο κρίνο σύμβολο ακτημοσύνης

Τα ρόδινα κρίνα είναι
Lilium chalcedonicum

Ετυμολογικά
chalcedonicum, σχετίζεται
με την Χαλκηδόνα.

Ακτημοσύνη: όπως
μεγαλώνουν τα κρίνα στον
αγρό...

Σμίλας σύμβολο γνώσης

αναρριχητικό φυτό, αρκουδόβατος

Στύραξ Υγράμβαρη

Σύμβολο προσευχής

Το δέντρο που αλληγορικά συμβολίζει την προσευχή, στο ανώνυμο ελληνικό χειρόγραφο είναι το φυλλοβόλο δέντρο *Liquidambar orientalis*

που μοιάζει με πλάτανο και είναι γνωστό με το κοινό όνομα υγράμβαρη, δηλαδή «υγρό κεχριμπάρι».

Το δέντρο αναπτύσσεται αυτοφυώς στην Τουρκία και στην κοιλάδα με τις πεταλούδες στη Ρόδο.

Ο στύραξ δεν ήταν γνωστός μέχρι τον 18ο αιώνα, αλλά ήταν γνωστός

ο **στόραξ**, δηλαδή το ρετσίνι του, ως θυμίαμα.

Σοφία Ριζοπούλου

Άραγε, υπήρξε κάπου
ο Κήπος του χειρογράφου;

Κήπος προσευχής

Από ένα Βυζαντινό χειρόγραφο της Οξφόρδης στον Βοτανικό Κήπο της Φιλοδασικής

ΚΑΛΕΙΔΟΣΚΟΠΙΟ

ΦΙΛΟΔΑΣΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΑΘΗΝΩΝ

η ζωή των ανθρώπων σαν φυσική ιστορία

Ο Πωρικολόγος ή Οπωρικολόγος (;)

Την ίδια εποχή 13^{ος} .αιώνας
Ένα άλλο ανώνυμο κείμενο διακωμωδεί
τη βυζαντινή αυλή.

**Όλα τα πρόσωπα του κειμένου είναι
φυτά**

Περί ύλης ιατρικής, *De materia medica*

- Ένα κείμενο στην ελληνική γλώσσα, με τίτλο *Περί ύλης ιατρικής*, διεθνώς γνωστό *De materia medica* και **συγγραφέα τον Διοσκουρίδη**, παραδίδουν τα βυζαντινά χειρόγραφα.
- Το αρχαιότερο χειρόγραφο αυτού του έργου προέκυψε με αντιγραφή από ένα άγνωστο **αρχέτυπο (~512 μ.Χ.)**, **βρέθηκε στην Κωνσταντινούπολη** στα μέσα του 16ου αιώνα και έκτοτε φυλάσσεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Αυστρίας, στη Βιέννη
- αναφέρεται σε ύλη από τη φύση,
- που καταπραΰνει τον ανθρώπινο πόνο.

Πρωτότυπο κείμενο του Διοσκουρίδη **δεν υπάρχει**

- η πληροφορία που ήταν γραμμένη στο (άγνωστο) πρωτότυπο διασώθηκε σε
- χειρόγραφα
- αντίγραφα
- Κώδικες
- βοτανολόγια της Αναγέννησης
- συνταγολόγια της κοσμετολογίας
- υλικά της φαρμακογνωσίας και δοσολογίες της φαρμακοποιίας και
- σε βιβλία βοτανικής.
- **παραμένει άγνωστο ό,τι μεσολάβησε από τον 1ο μ.Χ. αιώνα οπότε έζησε ο Διοσκουρίδης, έως τον 6ο μ.Χ. αιώνα, οπότε χρονολογείται το αρχαιότερο, γνωστό χειρόγραφο του έργου του.**

Φυτά που έρχονται με ιδιότητες από το παρελθόν, άπτονται της θεραπευτικής διαδικασίας.

Βότανα της αναζήτησης, αλλά και της συζήτησης, σχετίζονται με εμπειρία, επιστήμη, φυσική ιστορία και βιβλιογραφία.

ΧΧVII.

ΟΥΜΟΣ

ΟΙΔΕ ΘΥΜΟΝ ΟΙΔΕ ΘΥΜΟΣ ΔΕΥΚΟΣ
ΟΙΔΕ ΚΕΦΑΛΩΤΟΣ ΟΙΔΕ ΒΗΠΙΘΥΜΟΣ
ΟΙΔΕ ΘΥΡΣΙΟΝ ΔΑΚΟΙ ΜΙΖΗΛΑ
ΘΥΣΚΟΙ ΜΟΥΤΟΥΚΑ ΡΩΜΑΙΟΙ ΘΟΥΜΕΣΜ
ΔΙΓΥΓΓΙΟΙ ΣΤΕΦΑΝΟΙ ΓΙΓΝΟΣΚΕ
ΤΑΥΤΟ ΠΑΝΤΩΝ ΘΑΜΝΙΣΚΙΝ ΦΡΥΓΑ
ΝΩΔΟ ΦΥΛΛΑΡΙΟΙΣ ΣΤΕΝΟΙΣ ΚΑΙ ΠΕ
ΔΟΙΣ ΠΕΡΙΕΙΛΗΜΜΕΝΟΝ ΕΧΟΝ ΕΤΙ
ΚΡΟΥΚΕΦΑΛΙΑ ΑΝΘΗ ΠΙΠΟΥΡΥΡΙ
ΖΟΝΤΑ ΜΑΛΙΣΤΑ ΔΕ ΦΥΕΤΑΙ ΕΝ ΠΕ
ΤΡΩΔΕ ΣΙΤΟΠΟΙΣ ΚΑΙ ΕΝ ΔΕ ΠΤΟΙΣ
ΔΥΝΑΜΙΝ ΔΕΣΧΕΙ ΠΕΙΝΟΜΕΝΟΝ ΜΕΤΑ
ΔΙΩΝ ΚΑΙ ΟΥΟΙΣ ΑΓΕΙΝ ΦΛΕΓΜΑΤΩΣ
ΚΑΤΑΚΟΙΛΙΑΝ ΤΟ ΔΕ ΑΦΕΨΗ ΜΑΛΥΤΟΥ
ΜΕΤΑ ΜΕΛΙΤΟΣ ΟΡΘΟΠΝΟΙΚΟΙΣ ΒΟ
ΗΘΕΙ ΕΛΜΙΟΓΕΣ ΕΞΑΓΕΙ ΚΑΙ ΕΜΜΗΝΑ
ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΑ ΚΑΙ ΘΕΜΒΡΥΛΛΑΓΕΙ ΒΕΤΙΩ
ΔΕ ΟΥΡΗΤΙΚΟΝ ΜΙΓΕΝ ΔΕ ΜΕΛΙΤΙ
ΚΑΙ ΟΚΛΙΣΘΕΝ ΕΥΑΝΑΓΩΓΑΤΑ ΕΚΟΙ

Ριζοτόμος

Μελέτη για την
περιπλάνηση της ύλης
του Διοσκουρίδη
σε χειρόγραφα,
κώδικες, βιβλία και
βοτανολόγια

*Μελέτη για την περιπλάνηση
της ύλης του Διοσκουρίδη
σε χειρόγραφα, κώδικες,
βιβλία και βοτανολόγια*

ῤιζοτόμος

Σοφία Ριζοπούλου

Η Γνώση ενυπάρχει...

Μελετώντας ξανά και ξανά θέματα φυτών,

δεν γίνεται ν' αποφύγω σκέψεις

για εμπειρίες και παραδοχές που πρέπει να έγιναν,

μέχρι ένας βολβός να θεωρηθεί **εδώδιμος** να ονομαστεί *Muscari*

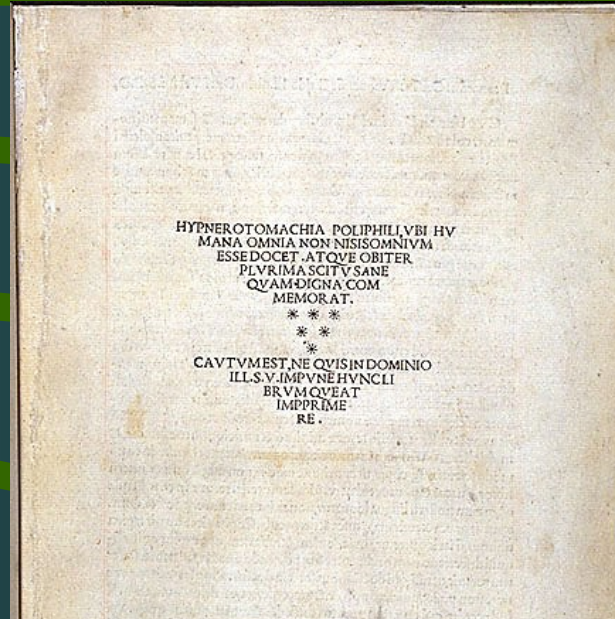
και άλλος βολβός να θεωρηθεί **μυρψικός** και να ονομαστεί *Narcissus*

**Πολιτισμικές
αναφορές σε φυτά
στο βιβλίο
ΥΠΝΕΡΩΤΟΜΑΧΙΑ**

“Hypnerotomachia Poliphili”

1^η έκδοση

Aldus Manutius, Βενετία 1499 (σελ. 497)

Θεωρείται ένα από τα πιο περίεργα ή εκκεντρικά βιβλία όλων των εποχών.

Η πλοκή

Ο **Poliphilus** κοιμάται και ονειρεύεται πως διασχίζει τοπία, κήπους, ελαιώνες (βλέποντας πολλά αρχαία που αξίζει να θυμάται η ανθρωπότητα), για να ξαναβρεθεί με την πολυαγαπημένη του **Polia**

Ο τίτλος

“Hypnerotomachia” από τις τρεις ελληνικές λέξεις

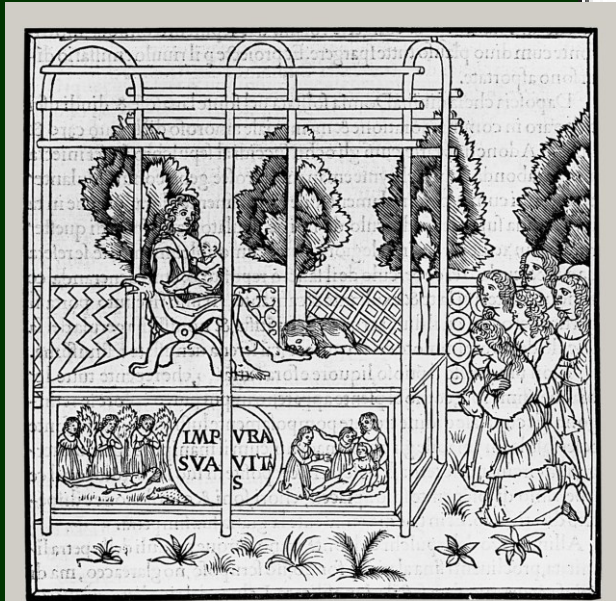
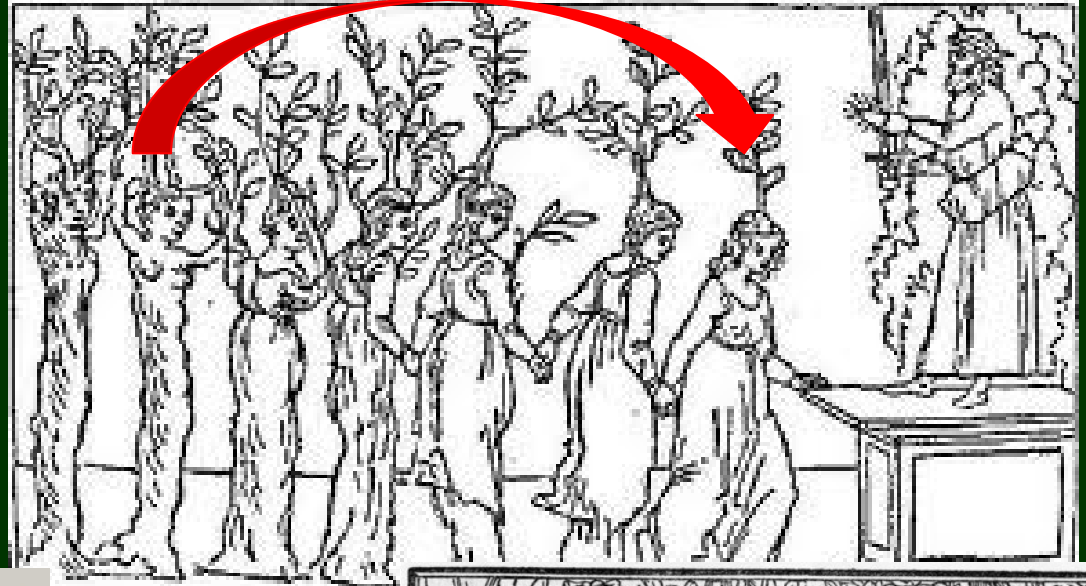
1) hypnos (ύπνος),

2) eros (έρως)

3) mache (μάχη)

“Poliphili”: προέρχεται από το όνομα της αγαπημένης του που ονομάζεται POLIA και τη μεταγλώττιση της ελληνικής λέξης ΦΙΛΟΣ [στη γενική λατινικών]

γυναίκες και φυτά

“Hypnerotomachia Poliphili”

300 περιγραφές
φυτών
σε 700 αναφορές
στο κείμενο

Rhizopoulou, S. (2016). On the botanical content of *Hypnerotomachia Poliphili*. *Botany Letters* 163: 191–201

Rhizopoulou, S., Koukos, D., & Rhizopoulou, A. E. (2023). The botanical content of *Hypnerotomachia Poliphili* revisited. *Botany Letters* 170(1), 119–124.

O’Neill, J. C. (2023). Botanical symbolism in the *Hypnerotomachia*: botanical signifiers of a humanist handling of interior transformation. *Word & Image* 39(2), 192–234.

μυρτιές, πεύκα, βελανιδιές,
κέδρος, λεμονιά,
πορτοκαλιά αναφέρονται πολύ
συχνά.

τριανταφυλλιές, κουμαριές,
κυπαρίσσια και συκιές,
λαδανιές, δάφνες και
πικροδάφνες, ελιές, ρίγανη
και άμπελος

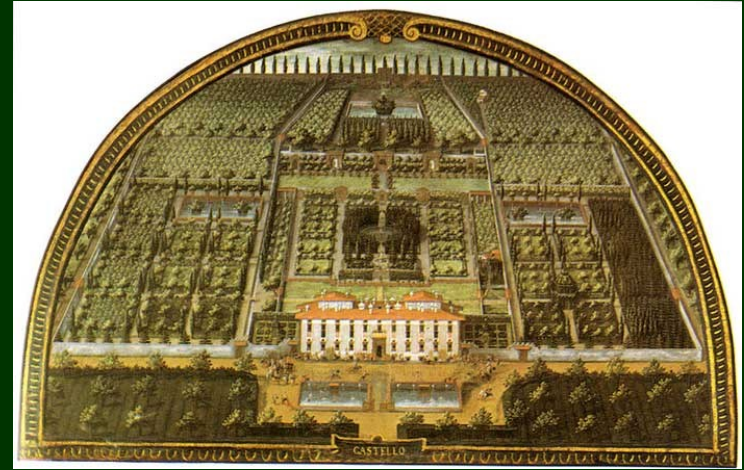
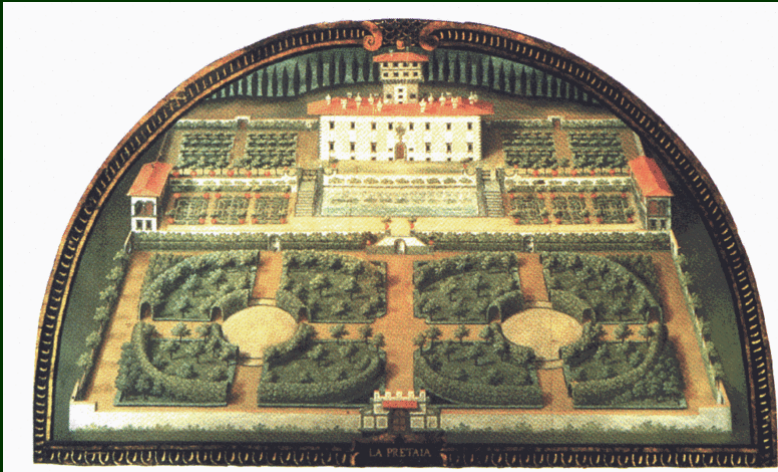
ΥΠΟΔΕΙΚΝΥΟΥΝ
την βιοποικιλότητα
Μεσογειακών περιοχών

Εξωτικά φυτά και τα προϊόντα
τους [μπανάνα, πιπέρι
σανταλόξυλα, γιασεμιά κ.α.].

Αντιστοίχιση
των κοινών
ονομάτων με
τα
επιστημονικά

Αναφορές σε
φαρμακευτικά φυτά μόνον 3, αν
και πολύ σημαντικές την εποχή
εκείνη οι γνώσεις αυτές

Κηποτεχνία από την Αναγέννηση στη σύγχρονη εποχή

This illustration is from *Hyperbrotomachia Poliphili* by Francesco Colonna
Translated by Jocelyn Godwin Published by Thames & Hudson ISBN 0500 019428

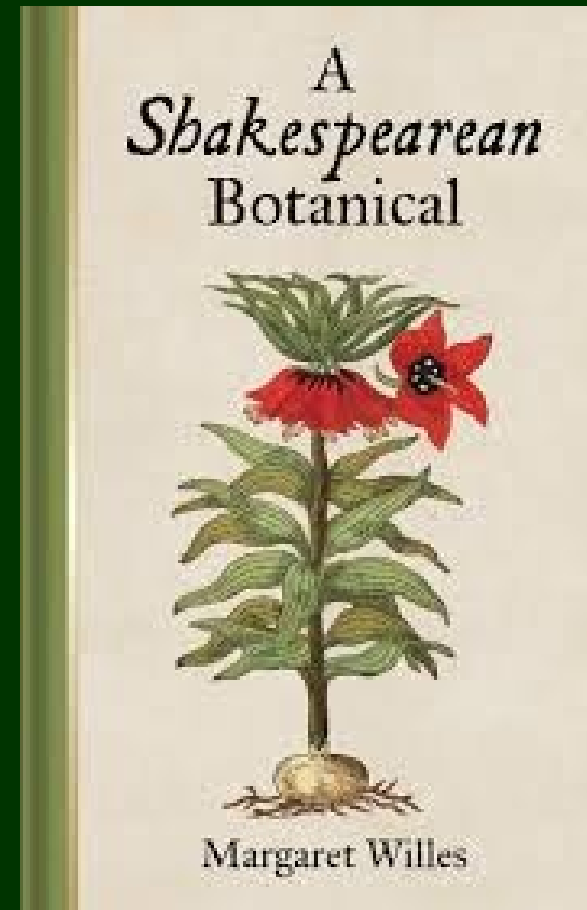
Φυτά και άνθη στο έργο του Σαίξπηρ (1564-1616) μεταφέρουν διαφορετικά σύμβολα

...για αιώνια αγάπη, μοιχεία, ανειλικρίνεια,
ταλαιπωρία, κ.α.

Ο Shakespeare αναφέρθηκε σε πολλά φυτά.

**Νεραγκούλες, πανσέδες, μαργαρίτες, κρίνα,
αλλά και βελανίδια. Ιδίως τριαντάφυλλα**
που αναφέρονται τουλάχιστον 70 φορές στο έργο του

**Στα έργα του Σαίξπηρ η έννοια ορισμένων
λουλουδιών σχετίζεται με ό,τι ήταν αντιληπτό κατά
την Αναγέννηση.**

Miguel de Cervantes (1547-1616)

Φυτά του Θερβάντες

τα κείμενα αποτυπώνουν ήθη, πεποιθήσεις και παραδόσεις πολιτισμού τέλη του 16ου και αρχές του 17ου αιώνα. Επίσης, **επαναλαμβάνουν** πληροφορίες από αρχαία ελληνικά και ρωμαϊκά θέματα.

Η άμπελος, Vitis vinifera,
Η χουρμαδιά, Phoenix dactylifera,
Το σιτάρι, Triticum aestivum,
Η δάφνη, Laurus nobilis,
Η τριανταφυλλιά, Rosa spp.,
Η ελιά, Olea europaea,
Η βελανιδιά, Quercus ilex
Η καλαμιά, Arundo donax.

Flora Graeca Sibthorpiana

Ελληνική Χλωρίδα

Σιμπθορπιάνα

ο τίτλος ενός από τα πιο σπάνια
εικονογραφημένα βοτανικά βιβλία
που έχουν υπάρξει

θεωρείται το πιο όμορφο και το πιο
ακριβό βιβλίο βοτανικής που έχει
υπάρξει

τυπώθηκαν 25 αντίτυπα

(1η έκδοση)

άλλα 40 (2η έκδοση)

Flora Graeca Sibthorpiana

10 τόμοι

966 φυτά της **Ελληνικής χλωρίδας**

Έκδοση Υπέροχη, σπάνια, δυσπρόσιτη

Προϋποθέσεις για την έκδοση

εξερευνητική περιήγηση, φυτικό υλικό, μια διαθήκη, μια μεγάλη περιουσία, μακροχρόνια **εργασία** από γνωστούς επιστήμονες και ανώνυμους καλλιτέχνες και λίγοι συνδρομητές.

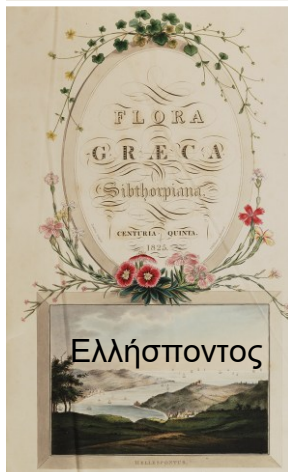
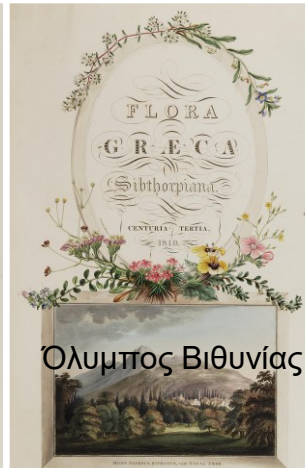
34 χρόνια για να ολοκληρωθούν 25 αντίτυπα *Flora Graeca* (1806-1840).

Crocus flavus (Iridiaceae)

John Sibthorp

Όταν το **1837** ιδρύθηκε στην Αθήνα
το πρώτο Πανεπιστήμιο
του νεοσύστατου Ελληνικού Κράτους,
είχε κυκλοφορήσει η δεκάτομη έκδοση

Flora Graeca Sibthoriana

Γύρω από κώδικες, κείμενα, χειρόγραφα και βιβλία

Μελετητές

διαδικασιών που διαμόρφωσαν και την πιο γοητευτική ίσως πλευρά αυτής της ιστορίας, δηλαδή την **έρευνα** για μια (αρχικά αφανή) ποικιλότητα φυτών και πτυχές του πολιτισμού των ανθρώπων

Στον απόηχο των εορτών, το Αλεξανδρινό (Πουανσέτια, Poinsettia)

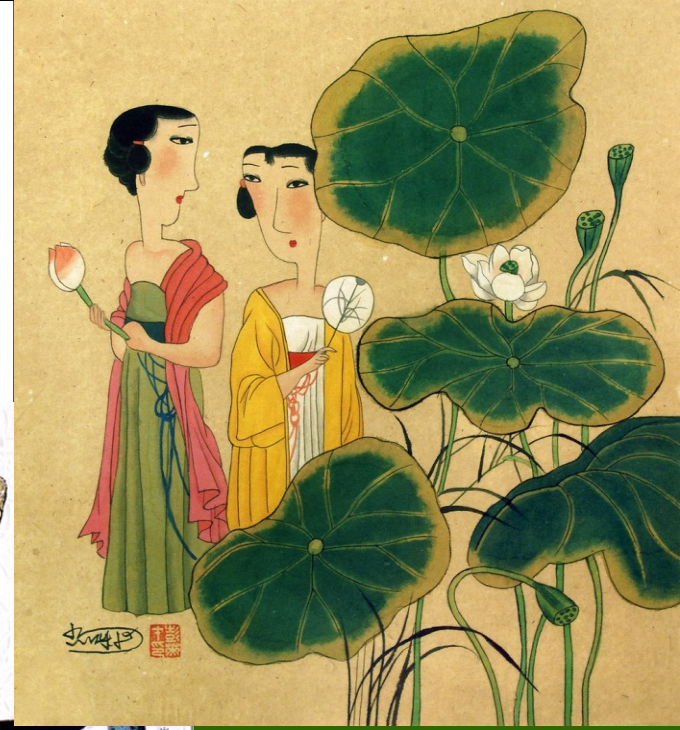

Το φυτό poinsettia (*Euphorbia pulcherrima*) αυτοφυές στο **Μεξικό και τη Γουατεμάλα**.

Το είδε και το συνέλλεξε για πρώτη φορά ο **Joel Roberts Poinsett** (αρχές του 19^{ου} αι.) όταν ήταν ως διπλωμάτης των ΗΠΑ στο Μεξικό.

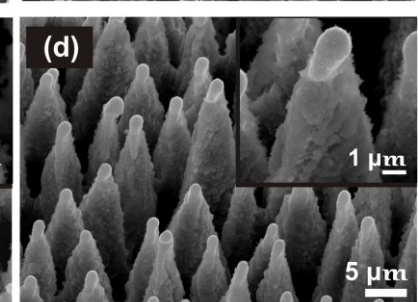
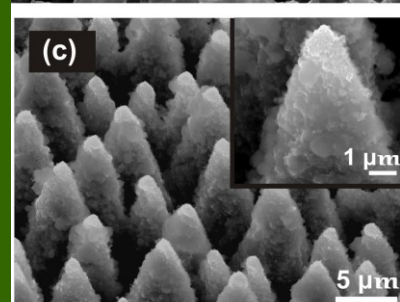
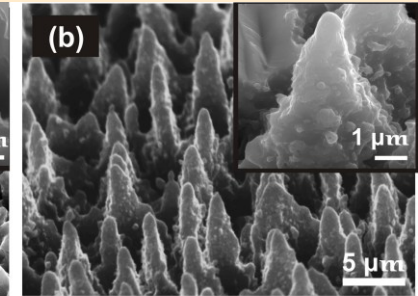
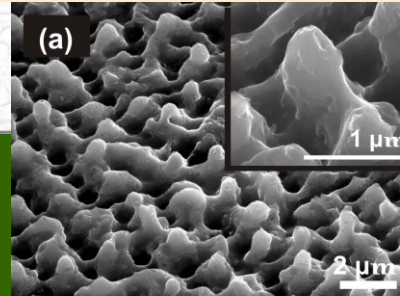
Στην Ευρώπη έφτασε στα μέσα του 19^{ου} αι. και έγινε δημοφιλές.

Ο ιερός λωτός, έμπνευση για Νανοτεχνολογία

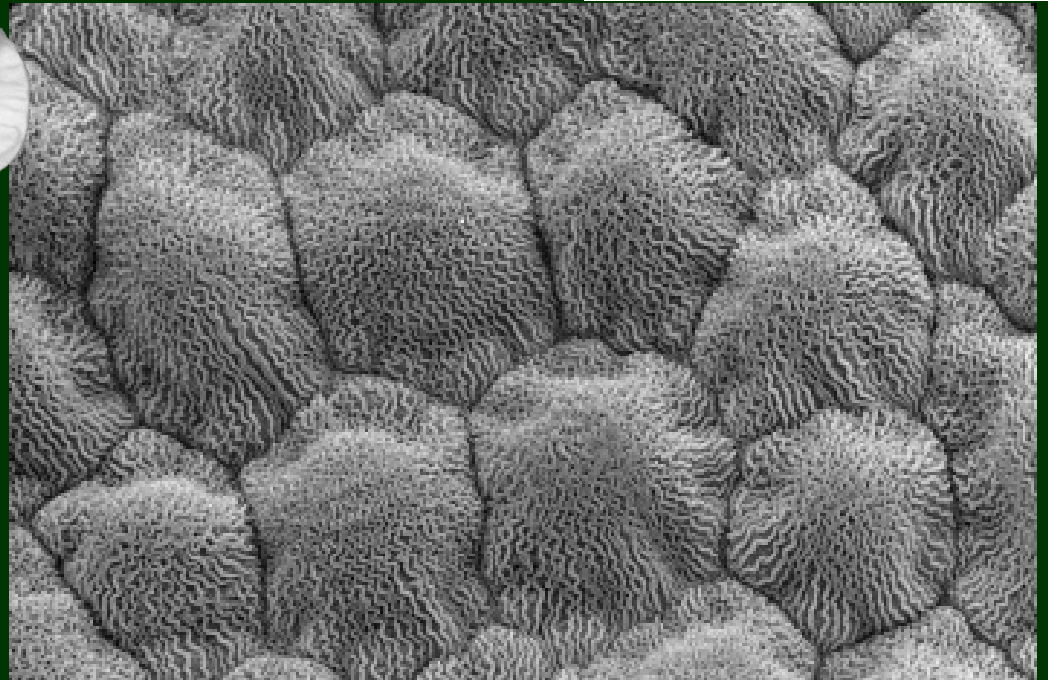
Βιομιμητική και Βιομίμηση

Nelumbo nucifera

Άνθη της ρόκας

Ηλεκτρονιογραφία (SEM) που φανερώνει το εξωκυτταρικό, κηρώδες μικροανάγλυφο που υπάρχει στα επιδερμικά κύτταρα (αριστερά) πετάλων από το άνθος (δεξιά) της ρόκας (*Eruca sativa*). Αποτελέσματα Αργυρόπουλου & Ριζοπούλου .

...συνυφαίνοντας στοιχεία Πολιτισμικής Βοτανικής με την καθημερινή ζωή όταν αναφερόμαστε σε

📖 ένα φυτό όπως αυτή η άγρια ρίγανη του Τούρνεφορτ είναι δείγμα

📖 αναφορικά με

📖 τον τόπο και

📖 τον χρόνο της συλλογής

📖 την ζωγραφική απεικόνιση

📖 και το διώνυμο όνομα

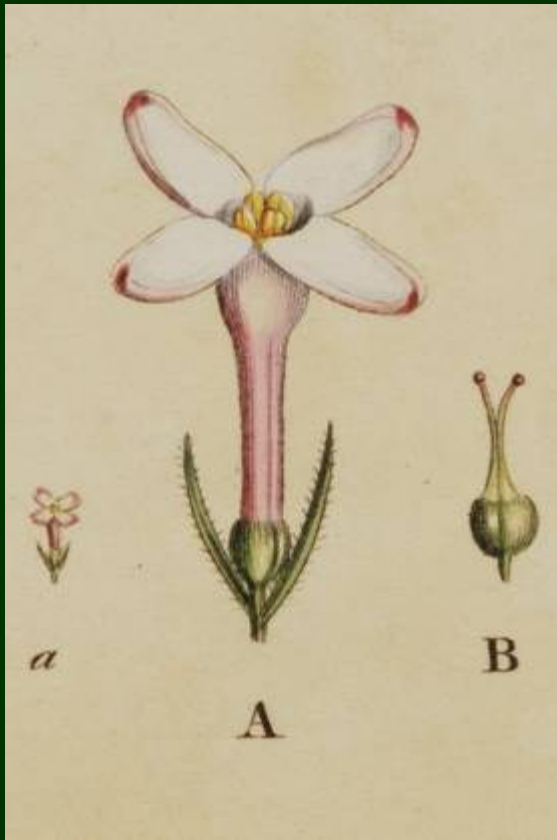

Πολιτισμική Βοτανική

Παρέχει πληροφορίες για
περιβαλλοντικά και ανθρωπογενή ευρήματα, πυροδοτώντας
χωροχρονικά μια πολυσύνθετη αλληλουχία σχετικά άγνωστων
πληροφοριών

Όλα αυτά ενδιαφέρουν **την επιστημονική εξωστρέφεια και
την δια βίου μάθηση**

Ευχαριστίες